

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА
ЗА СТАРИ ЛИЦА 2010 – 2020

јуни, 2010

СОДРЖИНА	
ВОВЕД	4
ПРВ ДЕЛ: ПРЕГЛЕД НА СОСТОЈБАТА НА СТАРИТЕ ЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
А. Состојба на старите лица во Република Македонија	
1.1. Големина, пораст, густина и дистрибуција на старото население во однос на вкупното население во Република Македонија	7
1.2. Структура на населението по пол над 60 години	9
1.3. Стапки на морталитет и очекувано траење на животот	10
1.4. Миграциски движења	12
Б. Фактори кои влијаат врз квалитетот на живеењето и долговечноста кај старите лица	
1.5. Социјална заштита на старите лица	15
1.6 Здравствен статус на населението	19
1.7. Обезбедување социјална сигурност на старите лица преку обезбедување на пензиско и инвалидското осигурување	21
1.8 .Домување и чувтсво на сигурност	24
1.9. Вклучување на старите лица на пазарот на трудот	25
1.10.Зајакнување на системот на образование на старите лица	28
ВТОР ДЕЛ:ВИЗИЈА, МИСИЈА И ВОДЕЧКИ ПРИНЦИПИ НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА СТАРИ ЛИЦА 2010-2019 ГОДИНА	
2.1 Визија на Стратегијата	29
2.2 Мисија на Стратегијата	29
2.3 Водечки принципи	29
2.3.1. Независност	29
2.3.2. Општествена активност	30
2.3.3. Заштита	30
2.3.4. Самоисполнување	30
2.3.5. Достоинство	30
2.4 Ефикасност на Стратегијата	30
2.5 Начини и средства за имплементација на Стратегијата	31
2.6 Потенцијални ризици за успешна имплементација на Стратегијата	32

ТРЕТ ДЕЛ: СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ И ЦЕЛИ НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА СТАРИ ЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
3 Главна стратешка цел	34
3.1. Посебна стратешка цел 1	34
3.2. Посебна стратешка цел 2	35
3.3. Посебна стратешка цел 3	36
ЧЕТВРТИ ДЕЛ: ЧЕТВРТИ ДЕЛ:СПРОВЕДУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА СТРАТЕГИЈАТА	
4.1.Спроведувањето на Стратегијата	38
4.2. Институционална рамка за спроведување на Националната стратегија за стари лица-спроведување на акциските планови за секое министерство	38
4.3. Следење на ефикасноста на стратегијата и план за континуирано подобрување	40

ВОВЕД

Процесите на демографско стареење и демографска транзиција, почнувајќи од Втората светска војна па наваму, се чини дека сè повеќе и повеќе ги менуваат природните текови на обновување на населението. Со тоа стареењето на популацијата се наметна како специфична тема низ целиот свет, на која во науката и човештвото и се придава сè поголем простор и значење.

Иако демографското стареење најпрво се почувствува во најразвиените држави, тоа за кратко време почна силно да ги оптоварува и средно развиените, па дури и неразвиените земји во светот.

Според пресметките и проекциите на Обединетите нации, секое десетто лице во светот е старо лице со возраст над 60 години. Според истите податоци, се очекува до 2050 година, секое петто лице да биде старо лице, со возраст над 60 години, а во 2150 година, секое трето лице да биде со возраст над 60 години¹.

Во креирањето на сликата за старото население, воопшто не изостанува и Република Македонија. Иако млада во својата независност, таа неодамна го помина прагот на демографската старост. Со 15% старо население над 60 години, на Пописот во 2002 година, Република Македонија го надминува коефициентот на старо население од 12%.

Старењето на популацијата, само по себе наметнува голем број на нови квалитативни и квантитативни здравствени, економски и социјални проблеми. Старењето влијае врз економскиот пораст на една држава, врз штедењето, инвестициите, производството, пензиите, работната сила, меѓугенерациските трансфери и даноците, како и врз структурата на семејството, уредувањето на животот, миграционите трендови, побарувачката на домаќинствата, здравствената заштита и епидемиологијата. Едноставно нема сфера во општествениот живот во која не можат да се почувствуваат последиците на демографското стареење.

Со висок процент на старо население ниту Република Македонија не заостанува во соочувањето со бројните проблеми врзани за стареењето на населението, како и со бројни предизвици кои произлегуваат од постоечките економски и социјални состојби. Додека стапките на раѓања и учеството на младите во целокупната структура на населението се намалуваат, бројот на старите луѓе сè

¹ Обединети Нации

повеќе се зголемува. Тоа доведува до изразена регионална нерамномерност во растот на населението, како и до изразени разлики помеѓу урбаните и руралните средини.

Поради проблемите кои со себе ги носи трендот на демографското стареење, од 1991 година па наваму, на ова прашање му се посветува се повеќе внимание. Така во 1991 година, Генералното Собрание на Обединетите нации ги усвојува Принципите на Обединетите нации за старите лица, со цел да создаде поблиска рамка за преземање на активности за стареењето. Принципите се препознаваат како 18 услови, организирани во пет подрачја.

Поради комплексноста на прашањето на стареењето на населението и неопходноста тоа да се набљудува во рамките на сеопфатните социо-економски процеси во земјата, но и со стратешките определби кои произлегуваат од нашата меѓународна положба и аспирациите за членство во Европската унија, Република Македонија донесува Национална стратегија за стари лица.

Националната стратегија за стари лица на Република Македонија е основен документ со кој се идентификуваат приоритетните области и задачи за делување, со цел подобрување на квалитетот и квантитетот на живеење на старите лица.

Националната стратегија за стари лица на Република Македонија е во согласност со Уставот на Република Македонија, Програмата на Владата за европска интеграција, економскиот пораст и социјалната посветеност, Националниот развоен план (2007-2009), Програмата на Владата на Република Македонија (2006-2010), Макроекономската политика на Република Македонија, Националната стратегија за образование, Националната стратегија за домување, Националната стратегија за здравство, Стратегијата за демографски развој во Република Македонија итн.

Националната стратегија за стари лица на Република Македонија е во согласност и со другите национални стратегии во државата, како и со меѓународната правна рамка на Европската унија. Стратегијата го уважува правото на човекот за индивидуално однесување и избор, во контекст на основните права на сегашното и потребите на идното население. Таа овозможува преку социо-економски развој да се создадат сеопфатни, одржливи и изедначени можности за развој на поединците. На овој начин, се гарантираат стратешките определби на Република Македонија, да се движи во рамките на вредностите, нормите и социјалните права кои се карактеристични за Европскиот регион, посебно во однос на

Стратегијата за одржлив развој на Европската унија (ЕУ) усвоена 2001 година и ревидирана 2006 година; ревидираната Лисабонска стратегија (2000), Мадридскиот план за стареење донесен 2002 година, последната Конференција на УНЕЦЕ за стареење, одржана во Леон Шпанија (6-8 Ноември 2007година). Одлуката донесена во Стокхолм (2001) на Советот на ЕУ според која 50% од популацијата на возраст од 55-64 години треба да бидат вработени до 2010 година. Исто така Советот на Европа во Барселона (2002) донесе заклучок дека до 2010 година, треба да се постигне прогресивен пораст за пет години во ефективни просечни години кога луѓето треба да престанат со работа.

Европската унија донесе документ во октомври 2006 година со наслов „Никогаш не е доцна да се учи“. Согласно овој документ доживотното учење да биде јадро на амбициозниот Лисабон-2010 процес, со што во целина Европската унија ќе биде простор во кој доживотно учење активно ќе биде применувано во практика.

Препораките и одредбите изразени преку овие документи се насочени кон подобрување на животот во староста. Комисијата на Советот на Европа го идентификува активното стареење, како едно од трите приоритетни области чија цел ќе се постигне преку брза акција која треба да се испорача преку Лисабонската стратегија.

Националната стратегијата за стари лица на Република Македонија е во согласност со Националните милениумски цели за развој усвоени од Владата на Република Македонија и ќе служи како основа за развој на националните акциски планови за стари лица, во кои ќе се дефинираат специфични мерки и активности за остварување на стратешките цели и насоки содржани во оваа стратегија. Стратегијата е изработена со учество на сите значајни актери во земјата, владини институции и невладиниот сектор.

ПРВ ДЕЛ:

1. ПРЕГЛЕД НА СОСТОЈБАТА НА СТАРИТЕ ЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

А. Состојба на старите лица во Република Македонија

1.1. Големина, пораст, густина и дистрибуција на старото население во однос на вкупното население во Република Македонија

Според податоците од последниот Попис на населението, домаќинствата и становите од 2002 година, Република Македонија брои 2.022.547 жители, што е за 3,9 % повеќе во однос на претходниот попис (1994), или 43,0 % повеќе во однос на 1948 година. Според проценките на населението од Државниот завод за статистика (ДСЗ), (состојба 30.6.2008) вкупното население во Република Македонија изнесува 2.046.898 жители.

Според проекциите (средна варијанта) на Обединетите нации (ОН) во наредниот период се очекува намалување на бројот на населението во Република Македонија и тоа во 2015 година да изнесува 2.045.000 жители, во 2025 година да изнесува 2.037.000 жители, а во 2050 година да изнесува 1.857.000 жители. Мерено со просечен пораст на населението, од 2010-2015 година се очекува негативен пораст од 0,02 %, кој континуирано ќе продолжи и во наредниот период кога се очекува намалување на населението во периодот 2015-2020 година 0,01%, 2020-2025 година-0.09%, 2025 - 2050 година за -0,49 %.²

Густината на населението на ниво на државата изнесува 79,6 жители на км² што ја сместува Република Македонија во релативно поволна ситуација. Меѓутоа, од аспект на регионалната поделеност, вредностите се помалку поволни. (Види Табела 1).

² United Nations (2008) World Population Prospects The 2008 Revision.

Табела 1: Густина на население

Густина на население со тојба 30.06.2008

Статистички регион	Население	Густина на население
Република Македонија	2 046 898	79,6
Вардарски регион	153 902	38.1
Источен регион	180 260	51.0
Југозападен регион	222 142	66.5
Југоисточен регион	172 362	62.9
Пелагониски регион	234 902	49.8
Полошки регион	312 607	129.4
Североисточен регион	174 276	75.4
Скопски регион	596 447	329.0

Извор: ДЗС

Скопскиот регион е најгусто населен со 329 жители на км², а по него следи Полошкиот регион со 129,4 жители на км². Наспроти нив, Вардарскиот регион е најретко населен (со 38,1 жители на км²).

Ваквата регионална диференцираност го наметнува проблемот на одржливост на регионите, во поглед на нивната населеност, структура на населението како и нивните економски и социјални состојби.

Паралелно со проекциите на Обединетите нации за намалување на бројот на вкупното население во Република Македонија, се очекува и зголемување на учеството на старото население во однос на вкупното население. Проценките на ОН се дека во наредниот период старото население во Република Македонија ќе се зголемува и тоа од 16,5% над 60+години во 2009 година, 33,0 % старо население во 2050 година и од 2,0% старо население со 80+години во 2009 година на 6,8% старо население во 2050 година.³

Според Пописот на населението од 1994 година, во Република Македонија учеството на старото население над 60 години изнесува 13%, а според Пописот на население од 2002 година учеството на старото население изнесува 15%, а според процените на населението за 2008 година (состојба 30. 6.) учеството изнесува 16,6%.

Најголем процент на старото население има во Пелагонискиот регион и тој изнесува 20,8%. По него следат Вардарскиот, Источниот и Југоисточниот регион со 18,1% старо население. Најмал процент на старо население има во Полошкиот регион, и изнесува 12,2%. И процентот на старо население во Полошкиот регион ја надминува критичната граница на демографска старост на населението, со што

³ United Nations (2009) World Population Prospects The 2008 Revision

се потврдува дека сите региони во Република Македонија се навлезени во длабока демографска старост.(Види: Табела 2).

**Табела 2: Структура на населението по возрастни групи
(состојба: 30.6.2008)**

Статистички регион	Возрасни групи во%		
	0-14	15-59	60 +
Република Македонија	17.5	65.8	16.6
Вардарски регион	15.8	66.0	18.1
Источен регион	15.8	66.0	18.1
Југозападен регион	18.0	67.2	14.8
Југоисточен регион	15.1	66.8	18.1
Пелагониски регион	15.4	63.8	20.8
Полошки регион	20.0	67.8	12.2
Североисточен регион	19.0	65.3	15.7
Скопски регион	17.9	64.8	17.3

Извор:ДЗС

1.2. Структура на населението по пол над 60 години

Половата структура на старото население е важен сегмент за утврдување на квантитативниот однос на машкото и женското население. Таа има големо значење не само за демографските туку и за економските проучувања на населението, и посебно е важна за планирањето на мерки за заштита и грижа на старите лица, во согласност со проблемите и потребите на машкото и женското старо население.

Половата структура на населението во Република Македонија покажува речиси изедначено учество на двата пола.

Во 1948 година односот на женското спрема машкото население е 1000 жени, на 1026 мажи, истиот во 2002 година се намалил на 1000 жени на 1008 мажи. Во исто време, според Пописот на население од 2002 година, речиси идентично е учеството на женското и машкото население во вкупното население и изнесува 49,8% женско и 50,2% машко население. Кај половата структура на населението не се очекуваат позначајни промени во наредниот период.

Според податоците од Пописот 2002 година, процентот на старото население над 60 години, во однос на останатото население изнесува 15%, или 303 534 стари лица. Од нив 163 898 лица се од

женски пол, а 139 636 лица се од машки пол. Ова значи дека ако во севкупното население учеството на машкото население е поголемо, со тенденции на изедначување, во старото население над 60 години, учеството на машкото население е помало во однос на женското население. Претставено во проценти тоа изнесува 46% машко население и 54 % женско население. (Види: Табела 3)

Табела број 3: Старо население по пол над 60г. на ниво на Република Македонија и статистички региони.(состојба 30. 6.2008)

Статистички регион	60+		
	Вкупно	Мажи	Жени
Република Македонија	340 310	155 196	185 114
Вардарски регион	27 875	12 778	15 097
Источен регион	32 643	14 884	17 759
Југозападен регион	32 944	14 868	18 076
Југоисточен регион	32 643	13 305	16 172
Пелагониски регион	48 843	21 922	26 921
Полошки регион	38 238	17 629	20 609
Североисточен регион	27 275	12 597	14 678
Скопски регион	103 015	47 213	55 802

Извор:ДЗС

Токму поради различната процентуална полова застапеност во староста посебно важно прашање е еднаквоста на половите, со која на мажите и жените од било која возраст треба да им се овозможи еднаква можност, и пристап до сите добра и услуги, со цел задоволување на нивните потреби.

1.3. Стапки на морталитет и очекувано траење на животот

Во Република Македонија, од осумдесеттите години на дваесеттиот век, се забележува пораст на бројот на умрени лица. Општата стапка на морталитет за периодот од 1994 до 2008 година се зголемила од 8,0 на 9,3 умрени лица на илјада жители.

Најголема стапка на смртност во 2008 година има во Пелагонискиот, Вардарскиот, Источниот и Југоисточниот регион, каде процентот на старото население е и највисок. Полошкиот регион паралелно со нискиот процент на старо население, во однос на останатите региони, има и најниска стапка на морталитет, односно 7,3%.(Види: Табела 4)

Табела 4: Стапки на морталитет во 2008 година по статистички региони

Статистички регион	Стапки на морталитет
Република Македонија	9.3
Вардарски регион	10.4
Источен регион	10.2
Југозападен регион	9.2
Југоисточен регион	9.5
Пелагониски регион	12.5
Полошки регион	7.3
Североисточен регион	9.2
Скопски регион	8.5

Извор:ДЗС

Смртноста кај мажите е повисока во однос на жените. Виталноста на земјата се намалува и тоа за истиот период според индексот на виталност од 200,3 на 120,9 живородени деца на 100 умрени лица.

Ваквиот тренд на морталитетот се должи на сè поголемото учество на старото население во вкупното население во Република Македонија, односно најголемиот број на умрени лица се на возраст над 60 години. Исто така, како можни причини за зголемениот морталитет се: животниот стандард на старите лица и состојбата во здравствениот сектор.

Просечната возраст на умрените лица нема праволински ôд, но сепак се забележува зголемување на возраста и тоа од 65,8 години во 1994 на 71 години во 2008 година, со тенденција на зголемување.

Најголемата смртност се забележува во популационата група над 75год (43,6%), смртност од 28% се бележи во групата од 65-74 год, а 13,4% во групата од 55-64 год. Од овие, 68,1% било урбано, а 31,9% рурално население (Статистички годишник на РМ, 2008).

Регионите кои покажуваат највисока смртност, како на пример Пелагонискиот регион со 12,5 умрени лица на 1000 жители, има и повисока просечна возраст (73,1 години), во однос на регионите кои покажуваат пониски стапки на смртност како Полошкиот со 7,3 умрени лица на 1000 жители, кој има (70,9 години) просечна возраст. Очекуваното траење на животот при раѓањето, поточно хипотетскиот животен век е уште еден показател за квалитетот на животот на населението. Вредностите на овој показател покажуваат благо зголемување и тоа од 73,12 (70,77 за мажи и 75,56 за жени) во периодот од 2000 до 2002 година на 73,62 (71,44 за мажи и 75,88 за жени) за период од 2006 до 2008 година, но се уште се на пониско ниво во

однос на „старите“ од 15 членки на ЕУ. Оттаму се наметнува потреба за создавање услови за зголемување на очекуваното траење на живот, кое треба да се постигне со реформите во здравството, но и со подобрување на условите за живот.

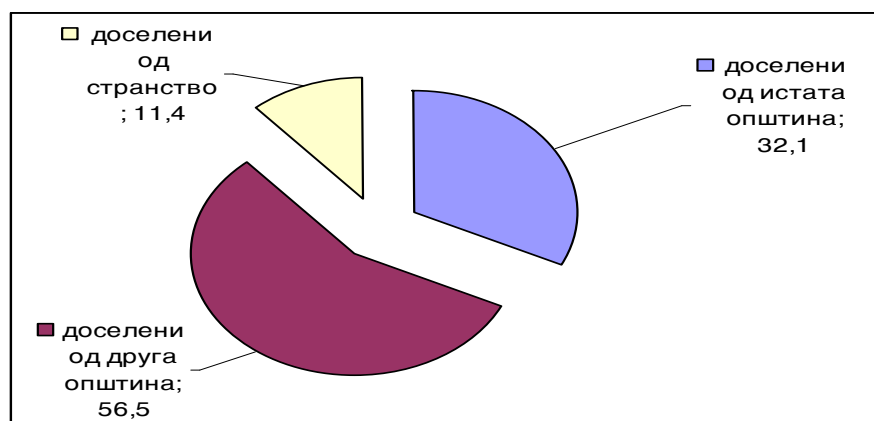
Прогнозите на Обединетите нации се дека просечното траење на живот во Република Македонија континуирано ќе се зголемува и тоа за периодот 2010-2015 година се очекува просечниот животен век да изнесува 74,9 години за да во 2050 година да достигне 79,5 години.⁴

1.4. Миграциски движења

Република Македонија има карактер на изразито миграционо подрачје карактеризирано како со интензивни внатрешни поместувања на населението, така и со континуиран процес на надворешни миграции, иселување на населението во други држави.

Внатрешните миграции имаат доминантно учество во вкупната просторна подвижност на населението во Република Македонија. Со пописот на населението, домаќинствата и становите во 2002 година, регистрирани се вкупно 694.032 лица кои немаат карактер на автохтоно население (кога се селеле), од кои 32,1% се селеле само локално (во рамките на иста општина), 56,5% се селеле од една општина во друга и 11,4% кои се доселиле од странство. (Види: Слика 1)

Графикон 1: Неавтохтоно население, Република Македонија, 2002

Извор: Стратегија за демографски развој на Република Македонија

За Република Македонија во последните години, посебно се карактеристични внатрешните миграции. Така во 2008 година, се забележани 7216 внатрешни миграции, од кои најголем број се во Скопскиот регион. Со тоа се потврдува концентрацијата на целокупното население во главниот град на Републиката, аналогно

⁴ United Nations (2009) World Population Prospects The 2008 Revision

на тоа настанува депопулација на населението во останатите региони. Посебно се забележува напуштањето на руралните средини од страна на помладото население, со што голем број на старо население останува во руралните средини. (Види: Табела бр.5)

Табела број 5: Внатрешни миграции: Доселени - отселени граѓани во Република Македонија, по статистички региони, 2008 година

Статистички региони	Доселени граѓани	Отселени граѓани
Република Македонија	7 216	7 216
Вардарски регион	532	647
Источен регион	612	739
Југозападен регион	670	652
Југоисточен регион	612	640
Пелагониски регион	660	708
Полошки регион	591	629
Североисточен регион	485	536
Скопски регион	3 054	2 665

Извор: ДЗС

Иако со помал интензитет во Република Македонија не отсуствуваат и надворешните миграции. Следено по региони, најмогу надворешни миграции на отселени граѓани во 2008 година има во Југозападниот регион, односно 383 отселени граѓани, а по него следи Полошкиот регион со 144 отселени граѓани. Најмалку надворешни миграции на отселени граѓани има во Вардарскиот и Пелагонискиот регион, или 2 отселени лица во 2008 година.

Бројот на доселени граѓани, како надворешни мигранти, е највисок во Скопскиот регион и за 2008 година изнесува 311 доселени граѓани, и Пелагонискиот со 158 доселени граѓани од надвор. Најмал број на доселени граѓани од надвор, во 2008 година има во Источниот регион, или 21 лице. (Види: Табела бр.6)

Табела број 6: Надворешни миграции: Доселени - Отселени граѓани и странци во Република Македонија, по статистички региони, 2008 година

Статистички региони	Доселени граѓани	Отселени граѓани
Република Македонија	776	751
Вардарски регион	32	2
Источен регион	21	46
Југозападен регион	104	383
Југоисточен регион	43	91
Пелагониски регион	158	2
Полошки регион	40	144
Североисточен регион	67	46
Скопски регион	311	38

Извор:ДЗС

Поради динамичниот процес на индустријализацијата се проценува дека од 1948 година до денес селото го напуштиле 700 000 лица и својата егзистенција ја побарале во градските средини. Како последица на тој рурален егзодус евидентирани се огромен број на напуштени села, односно 85 села се без ниту еден жител, а дури 450 села се со по 1 до 50 жители. Според старосната структура на населението во овие села доминира старото население што не упатува на заклучокот дека за многу кратко време голем дел од нив ќе преминат во групата на села без ниту еден жител.

Република Македонија како впрочем и останатите балкански држави е изразено емиграционо подрачје. Статистичката евиденција за надворешната миграција (особено емиграцијата) е сиромашна. Како резултат на меѓународните миграции доаѓа до континуирано намалување на населението. Според некои проценки вкупниот број на македонски граѓани кои престојуваат во странство е мошне голем и се проценува дека повеќе од 300.000 лица мигрирале од РМ, што претставува 18% од вкупната популација на Република Македонија.⁵

⁵ Извор:Македонско научно друштво-Битола 2009 година Демографска транзиција и популациона политика во Република Македонија

Б. Фактори кои влијаат врз квалитетот на живеење и долговечноста кај старите лица

Поимот квалитет на живеење се одредува со помош на два концепта:

- потесниот се однесува на квалитетот на нечиј поединечен живот, колку добро тој самиот го живее својот живот и
- поширокиот концепт, односно мерењето на условите на квалитетот на живеење на некое лице, ги опфаќа показателите за животните услови кои ја опфаќаат околината и културата во одредено општество.

Очекуваната должина на животниот век во Република Македонија е 73,6 години, што е за пет години покуса одошто во ЕУ 15 (79,1 години). За мажи тоа е 71,4 години, а за жени 75,9 години. Очекуваниот број на години здрав живот е 63,4 години.

Друг индикатор којшто ги комбинира очекуваниот век на живеење со оптовареноста со болести е т.н. “очекувано траење на здрав живот”, односно вкупниот број на години во кои може да се очекува здрав живот, без болест или инвалидност. Очекуваното траење на здрав живот во Република Македонија е 66 години, во Грција (72), Бугарија (66), Србија (65), Црна Гора (65), Албанија (64). (извор: Светска здравствена статистика 2009 Mortality and burden of disease).

Здравствениот и социјалниот статус на старите лица, образованието и пензискиот систем, претставуваат важни показатели во детерминирањето на квалитетот на живеење на старите лица.

1.5. Социјална заштита на стари лица

Активностите во рамките на социјалната заштита во голема мерка се врзани со улогата што ја има семејството. Во Законот за семејство, (Службен весник број 84/008 член 181) регулирани се обврските на децата за издржување на финансиски немоќни родители. Оваа обрска се зема во предвид и во случај на самостојно живеење и при сместување во установа, ако за тоа се финансиски способни.

Според Законот за социјална заштита (Службен весник број 79/2009 година), старите лица кои се материјално необезбедени, немаат имот и имотно право од кое можат да обезбедат приход, и не можат да обезбедат издршка врз основа на Закон за семејство, можат да остварат право од социјална заштита и тоа:

- **Постојана парична помош**, може да остварат лица над 65 години, кои се неспособни за работа и материјално необезбедени, и не можат да обезбедат издржување по друга основа. Од вкупниот број на стари лица над 65 годишна возраст, 8,22% остваруваат право на постојана парична помош во рамките на системот за социјалната заштита. Со ова право во 2009 година се опфатени 2010 стари лица.
- **Паричен надомест за помош и нега од друго лице**, може да оствари лице на кое му е неопходна помош и нега од друго лице во задоволување на основните животни потреби. Висината на надоместокот се движи од 3702 до 4185 денари, во зависност од обемот на потребата за помош и нега од друго лице. Во текот на 2009 година, ова право го користеле 11 669 корисници на возраст над 60 години.
- **Еднократна парична помош и помош во натура**, се обезбедува за лица кои се нашле во состојба на социјален ризик. Во оваа категорија корисници има и стари лица. Оваа помош се обезбедува за лице/семејство кое се нашло во ризик кој предизвикува трајни последици (земјотрес, поплава, пожар, потреба од оперативен зафат или подолго лекување, помош при нужно сместување). Висината на оваа помош се движи од 4.500 денари до 30.000 денари, во зависност од социјалниот ризик во кој ќе се најде корисникот.
- **Паричен надомест за социјално домување**, е обезбеден за корисници на постојана парична помош, од страна на буџетот на општините, односно од сопствени извори и од донации, фондации, кредити и друго. Единиците на локалната самоуправа со свој акт треба да го уредат начинот на остварување на ова право за граѓаните, корисници на постојана парична помош од своето подрачје.
- **Здравствена заштита**, остваруваат корисници на постојана парична помош, стари лица сместени во установа, во згрижувачко семејство и корисници на паричен надомест за помош и нега од друго лице, доколку истата не ја остваруваат по друга основа.
Старите лица според Законот можат да остварат и право на **вонинституционална заштита** и тоа:
- **Прва социјална услуга, помош на поединец и помош на семејство**, се услуги во кои се воочува проблемот, кој произлегува од состојба на социјален ризик, се дава советодавна или советуваљшна работа на старото лице и семејството, со цел да се надмине ризикот во кој се нашле, од страна на центарот за

социјална работа. Користењето на оваа услуга не се евидентира соодветно, иако од искуство се знае дека одреден број на стари лица користат една од овие услуги.

- ***Домашна нега и помош на поединец и семејство***, може да остварува старо и изнемоштено лица на кое му е потребна нега и помош во задоволување на основните егзистенцијални потреби. Услугите ги дава центарот за давање помош во домашни услови во форма на исхрана, лична хигиена, хигиена на станот и други работи во домот на корисникот. Овие форми досега се јавуваат само во рамки на пилот проекти, спроведени во партнерство помеѓу јавниот, невладиниот и приватниот сектор. Свое искуство во развојот на оваа форма во руралните средини во траење од 6 месеци има Министерството за финансии, а и Министерството за труд и социјална политика со ФАРЕ во Скопје и Гевгелија. Во 2009 година Здружението Хуманост, со поддршка на Министерството за труд и социјална политика реализираше проект врз основа на меморандум за соработка со ЈУ Завод за социјални дејности, реализираше проект за давање помош во домашни услови на подрачјето на општина Аеродром.
- ***Дневно згрижување***, се обезбедува во вид на дневен престој, исхрана, одржување на лична хигиена, организирање на културно-забавни и работни активности. Искуство во организирање на оваа форма на заштита на стари лица има Дневниот центар во Чашка, кој постои 10 години и претставува подрачна единица на Меѓуопштинскиот центар за социјална работа – Велес. Овој дневен центар финансиски е поддржан од Министерство за труд и социјална политика. Во 2009 година започна со работа и Дневниот центар за стари лица во Богомила, а во постапка е и отворање на Дневен центар за стари лица во Самоков и Бучин. Ова се само почетни чекори кои обезбедуваат заштита на 250 стари лица. Министерството за труд и социјална политика во соработка со единиците на локална самоуправа, преку центрите за социјална работа заради подобрување на минималната животна егзистенција, обезбедува бесплатен оброк на корисниците кои се во ризик. Во моментот со оваа услуга се опфатени 3500 лица меѓу кои и стари лица над 60 години.
- ***Привремено прифаќање и згрижување***, се обезбедува за стари лица жртви на било кој облик на насилство. Во 2009 година со оваа услуга биле опфатени 3 стари лица над 60 години.
- ***Сместување во згрижувачко семејство***, е предвидено за стари лица кои не се во состојба да се грижат сами за себе и поради

станбени и семејни услови не е може да им се обезбеди социјална заштита на друг начин. Оваа форма во праксата не е развиена и не се регистрирани специјализирани згрижувачки семејства за стари лица.

Старо лице кое не е во состојба да се грижи само за себе, а поради семејна или станбена положба нема можности да му се обезбеди заштита на друг начин, може да оствари право на сместување во јавна установа за стари лица, како право на **институционална заштита**, во четирите јавни установи за сместување на стари лица со сместувачки капацитет од:

- Геронтолошки завод „13 Ноември“, оддел Мајка Тереза – Скопје -111 легла,
- Дом за стари лица „Сју Рајдер“ – Битола 140 легла,
- Дом за стари лица „Зафир Сајто“ – Куманово 165 легла,
- Дом за стари лица „Киро Крстески - Платник“ – Прилеп 151 легла.

Вкупниот сместувачки капацитет во овие јавни установи изнесува 567 легла. Од нив 215 се стари лица материјално необезбедени, сместени преку центарот за социјална работа, со подмирување на трошоците од Министерството за труд и социјална политика. Цената на услугата во овие установи варира и изнесува од 6500 до 13000 денари.

Согласно со Законот за локалната самоуправа (Службен весник 5/2002) и Законот за изменување и дополнување на Законот за социјална заштита (Сл.79/2009), трите од четирите јавни домови, се дадени на управување на локално ниво, додека одделот „Мајка Тереза“, при Геронтолошкиот завод „13 Ноември“, се уште е на државно ниво. Со досегашниот процес на децентрализација, локалната самоуправа не располага со доволно сопствени средства за поддршка на развојот на институционалната заштита.

Покрај сместување на стари лица во јавни установи, сместување обезбедуваат и две лиценцирани приватни установи. МТСП презема активности за трансформација на правните лица кои вршат дејност на згрижување на стари лица во установи од социјална заштита, без нивна ликвидација. Со ова се очекува бројот на приватни установи за стари лица да се зголеми за уште 7. Во овие установи се сместуваат стари лица за повисока цена на услуга, која изнесува од 18000 до 27000 денари. Евидентен е се поголемиот интерес за отворање на приватни домови за стари лица, преку вложување на приватни ресурси и капитал.

Со институционалното сместување во Република Македонија, опфатени се 0,5% од вкупниот број на стари лица, во однос на

Европските стандарди кои препорачуваат да бидат опфатени 3-5% од старите лица.

1.6. Здравствен статус на старите лица над 60 год. возраст во Р.Македонија

Самиот процес на стареење носи со себе опаѓање на бројни функции кај старите лица. Овие промени кај различни стари лица се манифестираат со различен интензитет и квалитет. Здравјето и здравствениот статус се посебно важни кај старите лица, пред сè поради фактот што со самото опаѓање на функциите, тие стануваат ризична група, која е најосетлива на сите промени во опкружувањето.

Трендот на стареење на населението Во Република Македонија значително се забележува. Според податоците на Државниот завод за статистика демографскиот тренд се појавува пред сè поради намалување на фертилитетот и продолжување на животниот век (намалена смртност). Како и во претходните години и во 2008 година, според МКБ-10, циркулаторните болести (I00-I99) се водечка причина за смртност во државата, со скоро 57,3% од вкупниот број смртни случаи во 2008 година. Стандардизираната стапка на морталитет (ССМ) на 100.000 лица за циркулаторните болести е зголемена од 527/100.000 во 1991 година на 599/100.000 во 2008 година.

Вкупната смртност од малигни неоплазми (C00-D48) претставува втора најзначајна причина за смртност (18,5% од сите во 2008) и исто така е зголемена во последните дваесетина години, од ССМ 140/100.000 во 1991 до 165/100.000 во 2008 година. Со 4,2% учествуваат другите случаи на смрт од ендокрини, метаболни болести и болести на исхраната (E00-E90), по што следат повредите и труењата, како петта по ред причина за смртност.

Од друга страна одржувањето на здравјето и виталноста носи со себе зголемени трошоци кои имаат тенденција на пораст паралелно со стареењето. Ова посебно влијае на намалување на животниот стандард. Влошената здравствена состојба кај старите лица доведува до речиси целосно исклучување на старите лица од општеството.

Ова се потврдува и со податоците на Министерството за здравство, кои покажуваат дека за корисниците на здравственото осигурување кои не можат да си дозволат да платат лекови со приватни средства или не се во можност да платат услуги во приватни здравствени установи, квалитетот и здравствената нега не се доволни во смисла на задоволување на нивните потреби. Еден пример за потребите на старите лица за лекување и одржување на

сопственото здравје е тоа што просечен број на рецепти за лекови од позитивната листа по еден осигуреник изнесува 1,8, додека за стари лица над 60 години изнесува 11,8 за еден квартал од годината.

Во сферата на здравствената заштита Република Македонија поминува низ долг процес на реформи за обезбедување и финансирање на здравствените услуги. Поради тоа здравствената грижа за старите лица подолго време беше на ниско ниво, како резултат на недостаток на материјални и финансиски средства.

Примарната здравствена заштита се спроведува преку Службата по општа медицина во која најчести корисници се токму старите лица над 60 години Меѓутоа, податоците на Министерството за здравство покажуваат дека оваа служба во руралните зони не е доволно развиена и достапноста на здравствената заштита и здравствените услуги за стари лица во руралната зона е помала од урбаната.

Со цел надминување на овие недостатоци во здравствената заштита и подобрување на покриеноста населението, со соодветна здравствена заштита со буџетот на Република Македонија за 2010 година, се одвоени доволно финансиски средства за покривање на здравствените услуги и здравственото осигурување за целото население во Република Македонија вклучувајќи ги и старите лица од руралните и урбаните средини.

За подобрување на здравствената заштита на населението во Република Македонија, Министерството за здравство донесе стратешки документи, кои ја подобруваат здравствената грижа и на старите лица, стремејќи се кон подобрување на условите за одржување на нивната добра здравствена состојба.

Согласно со Нацрт-стратешкиот план на Министерството за здравство 2009-2011 година, опфатени се неколку значајни дејствија кои се насочени кон подобрување на состојбата на постарата популација.

Согласно со Програмата за зголемување на транспарентноста, ефикасноста и оддржливоста на здравствениот статус во Нацрт-стратешкиот план на Министерството за здравство 2009-2011 година, предвидени се цели кои се насочени кон:

- Подобрување на квалитетот на услугите што се пружаат во здравствените установи и рационално трошење на средствата, задоволни корисници на здравствените услуги, поголема информираност на населението, поквалитетни и навремени здравствени услуги,

- Воспоставување на институционална инфраструктура со јасно дефинирани надлежности на општините, се показател на подобро здравје и здравствена грижа на старите лица во рамките на локалната самоуправа,
- Основен пакет на здравствени услуги во рамките на здравственото осигурување и целни превентивни мерки што ги опфаќаат и вклучуваат неосигурените граѓани,
- Воведување на целосно здравствено осигурување на населението во РМ и за онаа категорија на население за која до сега немало законска основа за задолжително здравствено осигурување,
- Подобрување на квалитетот на животот на старите лица,
- Обезбедување и пристап на услуги за здраво и достоинствено стареење.

Согласно со Програмата за куративна здравствена заштита во Нацрт-стратешкиот план на Министерството за здравство 2009-2011 година, предвидено е :

- Програма за здравствена заштита на лица со душевни растројства што подразбира обезбедени здравствени и социјални услуги за пациенти кои се на долготрајно лекување во психијатриските болници, подобрување на менталното здравје на постарите лица и вкупното население, ресоцијализација и реинтеграција во заедницата.
- Програма за обезбедување на трошоците за болни лица кои се третираат со дијализа, обезбедување на лекови за трансплантирани болни, инсулин, зголемување на животниот век, односно преживување на пациентите кои се третират за дијализа, подобрување на квалитетот на животот, зголемена работоспособност на пациентите кои се лекуваат со дијализа, дијабет и хемофилија,од кои болести најмногу страдаат старите лица.

1.7. Обезбедување социјална сигурност на старите лица преку обезбедување на пензиско и инвалидското осигурување

Социјалната сигурност на старите лица се обезбедува преку пензиското и инвалидското осигурување во кој се остваруваат права условени со настанување на одреден осигурен случај, и тоа:

- Право на старосна пензија, условена со настапување на одредена старост
- Право на инвалидска пензија се остварува со настапување на инвалидност

- Право на семејна пензија и
- Право на најнизок износ на пензија.

Системот на пензиското и инвалидското осигурување функционира врз основа на плаќање на придонеси, преку кои се остваруваат наведените права.

Република Македонија заклучно со декември 2008 година има 451.491 осигуреници и 273.281 пензионери. Соодносот на вкупниот број на осигурениците на еден корисник на пензија изнесува 1.65.

Просечната исплатена пензија во 2008 година изнесува 9.062,41 денари или 15,47% повеќе од 2007 година.

Бројот на пензионери во 2008 година споредено со 2007 година е зголемен за 895 корисници односно 0.3%, што е резултат на зголемениот број на корисници на инвалидска и семејна пензија, додека пак бројот на корисници на старосна пензија се намалува како резултат на измените на условот за остварување на право на пензија.

Табела 6. Број на корисници на пензија на крајот од 2007 и 2008 година

вид на пензија	корисници на пензија 31.12.2007	корисници на пензија 31.12.2008	Зголемување/ Намалување	Индекс 2008/2007
старосна	150.075	149.682	-393	99,7
инвалидска	48.054	48.562	508	101,1
семејна	74.257	75.037	780	101,1
ВКУПНО	272.386	273.281	895	100,3

Едно од правата кои се обезбедуваат преку системот на пензиско и инвалидско осигурување е и правото на најнизок износ на пензија. Со ова право на корисникот на пензија му се гарантира износ на пензија кој е повисок од пензијата определена според должината на пензискиот стаж и остварените плати. Ова право не е условено со материјалниот статус на корисникот на пензија, туку се обезбедува на сите корисници на пензија кои остваруваат пензија во низок износ.

Правото на најнизок износ на пензија се засновува на принципот на социјална праведност и неговата висина зависи од должината на работниот придонес, изразен преку должината на пензискиот стаж. Најнискиот износ на пензија обезбедува минимум материјална и социјална сигурност на корисниците на пензија и се остварува преку државниот пензиски фонд.

Корисниците на најнизок износ на пензија се респределени во три групи во зависност од тоа кога го оствариле правото. Во табела 7 е претставен бројот на корисници на минимални пензии, структурата и износот на пензија која ја примиле во 2008 година.

Табела 7. Корисници на минимална пензија во 2008 година

минимална пензија 2008 година		број	структура	износ
Остварено право до 31.12.1996	I група	7.567	16,4%	7.512,50
	II група	10.768	23,3%	7.311,00
	III група	27.927	60,4%	7.051,50
	вкупно	46.262	100,0%	-
Остварено право од 1.1.1997	I група	1.216	8,7%	6.189,50
	II група	2.538	18,3%	5.727,00
	III група	10.150	73,0%	5.262,00
	вкупно	13.904	100,0%	-
Остварено право од 01.01.2002	I група	2.929	13,3%	6.635,00
	II група	4.234	19,3%	6.149,50
	III група	14.781	67,4%	5.663,50
	вкупно	21.944	100,0%	-

Вкупниот број на корисници на минимална пензија во 2008 година е 82.110, односно 30,05% од вкупниот број на пензионери. Бројот на корисници на минимални пензии во 2008 година е зголемен за 151 корисник во споредба со 2007 година.

Во 2008 година бројот на корисници на максимална пензија изнесува 784, односно 0,29% од вкупниот број на корисници на пензија. Бројот на корисниците на овој вид на пензија е зголемен за 3 корисници во споредба со нивниот број во 2007 година.

Табела 8. Корисници на максимална пензија

максимална пензија 2008 година	корисници	износ
Остварено право до 31.12.1996	441	32.075
Остварено право од 1.1.1997	101	29.700
Остварено право од 1.1.2002	242	31.053

Вкупниот број на корисници на пензија (старосна и инвалидска пензија) на возраст од 60 до 75 години изнесува 165.034 или 83,34% од вкупниот број на корисници.

Табела 9: Старосна структура на корисниците на пензија во 2008 год.

Возраст (години)	Старосни		Инвалидски		Вкупно	
	Корисници	Структура	Корисници	Структура	Корисници	Структура
до 45	177	0.12	1,275	2.63	1,452	0.73
над 45 до 50	279	0.19	2,529	5.21	2,808	1.42
над 50 до 55	2,382	1.59	5,959	12.28	8,341	4.21
над 55 до 60	11,862	7.93	8,543	17.61	20,405	10.30
над 60 до 65	31,056	20.77	8,862	18.27	39,918	20.16
над 65 до 70	39,341	26.31	9,691	19.98	49,032	24.76
над 70 до 75	32,703	21.87	6,700	13.81	39,403	19.90
над 75 до 80	20,160	13.48	3,198	6.59	23,358	11.79
над 80	11,569	7.74	1,754	3.62	13,323	6.73
ВКУПНО	149,529	100	48,511	100		

Од вкупниот број на корисници на пензија најголем број, односно 88.547 корисници на пензија, живеат во Скопје од нив бројот на пензионери (над 65 г), корисници на најниски пензии во 2009 г., изнесувал 13.336 корисници.

1. 8. Домување и чувство на сигурност

Најголемо влијание врз чувството на сигурност и квалитетот на живеење кај луѓето имаат два фактора:

- Домот и
- Средината во која живеат.

За старите лица тоа е уште поголемо, бидејќи тие поминуваат повеќе време во своите домови отколку другите возрасни групи.

Животната средина како социјален елемент во живеењето, познанствата во улицата и населбата, навиките во врска со пазарувањето, навикнатите секојдневни движења и слично, имаат особено значајна улога за чувството на сигурност.

Според Законот за домување (Службен весник број 99/2009 година), право за доделување непрофитен стан под закуп (станбена единица која ги задоволува минимум стандардите за соодветно домување), во сопственост на државата, општината или непрофитна станбена организација, имаат лица во социјален ризик кои во подачјето на единиците на локалната самоуправа се процентуално најзастапени. Тоа се семејства со ниски приходи, млади лица кои

посебно се истакнуваат во одделни области, млади брачни парови, самохрани родители, пензионери над 60 години возраст кои немаат стан во сопственост, и други категории на лица во социјален ризик, државјани на Република Македонија станбено необезбедени.

Категориите на лица, закупци на непрофитен стан имаат право на субвенционирана закупнина, како и лицата во социјален ризик сместени во единица за престој наменета за привремено решавање на станбените потреби, според прописите за социјална заштита.

Висината на одобрената субвенција на закупнина за стан, одобрена со решение од центрите за социјална работа, на закуподавачот (сопственикот), му ја надоместува Министерството за труд и социјална политика, согласно со годишната програма што ја донесува Владата на Република Македонија.

Средствата за субвенционирана закупнина се обезбедуваат од Буџетот на Република Македонија.

Станбените објекти - домовите за пензионери, се станбени згради за посебни намени, наменети за времено сместување на стари лица во социјален ризик, согласно со прописите за социјална заштита. Покрај четирите државни дома во Република Македонија, постојат и 39 пензионерски дома и 20 клубови за пензионери кои се под надлежност на ПИОМ и здруженијата на пензионери. Во нив се сместуваат само пензионери што немаат сопствен дом или сместување, додека сите останати потреби ги задоволуваат самостојно.

1.9. Вклучување на старите лица на пазарот на трудот

Политиките и стратегијата за вработување на Владата на Република Македонија и планираните активности за вработување и ублажување на невработеноста, се утврдени во повеќе документи, и тоа: Програма на Владата на Република Македонија 2008-2012 година, Националната стратегија за вработување 2010 година, Национален акциски план за вработување 2009-2010 година (НАПВ), Оперативен план на Владата за активни програми и мерки за вработување за 2009 година, Стратегијата за демографски развој на Република Македонија 2008-2015 година и Повеќегодишната оперативна програма за развој на човечки ресурси 2007-2013 година, подготвена во согласност со компонентата 4 од Инструментот за претпристапна помош на ЕУ (ИПА).

Во Програмата за работа на Владата на Република Македонија 2008-2012 година, утврдени се макроекономски и политики за

вработување. Во истата се утврдени и целите и различните видови на мерки за остварување на утврдените цели во Националната стратегија за вработување до 2010 година за зголемување на стапката на вработеност, зголемување на стапката на вработеност на жените и постарите лица.

Еден од приоритетите на Владата на РМ за наредниот период е зголемување на општата стапка на вработеност кај постарите лица (од 55 до 64) од 26,2% на 42,5% во 2010 година. Оваа приоритетна цел е утврдена во Националната стратегија за вработување 2006-2010 година. За остварување на оваа приоритетна цел, секоја година во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување се утврдува посебна програма само за повозрасните лица, со обезбедување на субвенција за вработување. Освен во оваа програма, оваа целна група може да користи одредени бенифиции и поттици за вработување и согласно останатите програми за вработување дефинирани со Оперативниот план и во наредните години ќе се предвидуваат и обезбедуваат средства за вработување на оваа категорија на невработени лица и истите ќе бидат еден од приоритетите во сите стартешки документи кои се однесуваат на вработувањето.

Според податоците на АВРМ заклучно со 31.03.2010 година од вкупно 341.720 невработени лица, над 60 годишна возраст евидентирани се 22.703 невработени лица од кои 4.825 се жени.

Во однос на вклученоста на постарите лица во Оперативниот план за активни програми/мерки за вработување за 2009 година, со мерката „Субвенционирање на вработување на постари лица,“ беа планирани 629 лица а беа реализирани 576 лица. Со мерката „Организирање на јавни работи,“ со која се планираше да се опфатат 5000 лица а беа вклучени од 4500 лица до 5000 лица во зависност од месецот. Една од целните групи за оваа мерка беа и постари евидентирани невработени лица (55 + години).

**Преглед на невработени лица според старосна структура со
состојба на 31.3.2010 година**

Реден број	Центар за вработување	Вкупно невработени 60+	Жени невработени 60+
1.	Берово	277	44
2.	Битола	1 565	387
3.	Валандово	159	30
4.	Велес	796	175
5.	Виница	291	58
6.	Гевгелија	403	104
7.	Гостивар	926	193
8.	Дебар	170	16
9.	Делчево	286	51
10.	Демир хисар	126	28
11.	Кавадарци	665	111
12.	Кичево	508	139
13.	Кочани	809	163
14.	Кратово	141	34
15.	Крива Паланка	355	65
16.	Крушево	108	13
17.	Куманово	1 685	331
18.	Македонски Брод	109	29
19.	Неготино	333	50
20.	Охрид	978	213
21.	Прилеп	1 542	349
22.	Пробиштип	155	50
23.	Радовиш	393	75
24.	Ресен	163	47
25.	Свети Николе	340	50
26.	Град Скопје	5 979	1248
27.	Струга	486	102
28.	Струмица	725	163
29.	Тетово	1 517	386
30.	Штип	713	121
Вкупно невработени	341 720	22 703	4 825

Извор: АВРМ

1.10. Зајакнување на системот на образование на старите лица

Во Законот за образование на возрасни како последна фаза од едукативниот систем е предложено образование во трето доба. Тоа се однесува на можностите за создавање на форми за едукација на старите лица, сè додека функционираат нивните интелектуални капацитети.

Во современото општество, како што е Македонија, со брзи промени во процесот и облиците на производство, знаењата стекнати во текот на редовното образование застаруваат и пред лицето да се пензионира. Потребно е индивидуално развивање на капацитетите со доживотно учење за одржлив развој на општеството и благосостојба на индивидуите. Вклученоста на старите лица во доживотното образование е многу скромна.

Сè поголем е бројот на стари лица кои и по пензионирањето се уште се чувствуваат способни за извршување на професионални активности и имаат потреба да останат активни. За ваквата популација, потребно е организирање на професионално образование на различни теми (градинарство, цвеќарство, пчеларство, плетење, шиене и слично). Со тоа тие ќе се чувствуваат активни и исполнети, извршувајќи активности за кои во текот на работниот животен век, можеби имале желба, но не и време да ги извршуваат.

ВТОР ДЕЛ:

2. ВИЗИЈА, МИСИЈА И ВОДЕЧКИ ПРИНЦИПИ НА СТРАТЕГИЈАТА ЗА СТАРИ ЛИЦА

2.1. Визија на стратегијата

Стратегијата ќе овозможи подобрување на квалитетот на животот на старите лица во Република Македонија, односно подобрување на нивниот социо-економскиот статус, достапност на ресурсите во животната средина и интеграција во општествената средина, независно од пол, возраст, место на живеење и етничка припадност, почитувајќи го при тоа правото на индивидуален избор.

2.2. Мисија на Стратегијата

Мисијата на Стратегијата за стари лица е да создаде една интегрална и координирана политика за заштита на старите лица насочена кон подобрување на нивниот социјален и економски статус, зајакнување на општествената кохезија, поттикнување и оддржување на нивната независност, спречување на нивната маргинализација и развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита. Исполнувањето на мисијата ќе биде остварено преку имплементација на акциски планови за реализација на мерките предвидени во текстот на Стратегијата од страна на сите одговорни субјекти вклучени во реализација на истата.

2.3. Водечки принципи

Реализацијата на Стратегијата ќе се остварува преку примена на следниве водечки принципи:

2.3.1. *Независност*

Со примена и почитување на принципот на независност ќе се овозможи:

- Живот во средина која може да се прилагоди кон задоволувањето на личните потреби и променетите способности на старите лица.
- *Достапност на ресурсите*, поради задоволување на потребите.

2.3.2. *Општествена активност*

Примената на принципот на општествена активност овозможува:

- *Старите лица да останат активен и составен дел на општеството*, во согласност со нивните интереси и способности.

2.3.3. Заштита

Принципот на заштита на старите лица значи создавање услови за остварување на:

- *Неформална заштита*, која треба да ја обезбеди семејството во кое живее старото лице, роднини, пријатели, соседи.
- *Формална заштита*, која треба да ја обезбедат институциите во државата (социјална, здравствена, образовна, заштита на пазарот на трудот).

2.3.4. Самоисполнување

Принципот на самоисполнување на старите лица значи:

- *Да се овозможи искористување и целосен развој на потенцијалите на старите лица*, во средината во која живеат.

2.3.5. Достоинство

Примената на принципот на достоинство за старите лица значи:

- *Да се овозможи достоинствен и сигурен живот на старите лица*, преку заштита од сите видови на насилство и дискриминација.

2.4. Ефикасност на Стратегијата

Обезбедувањето ефикасност на Стратегијата ќе биде оценето според постигнувањето на следниве показатели:

- *Импуги*, мерење на количината на потребните ресурси за обезбедување на активностите. Преку ова ќе се мерат вкупните трошоци потребни за спроведување на активностите, како и бројот на граѓаните кои ќе бидат опфатени со мерките.
- *Континуитет* – непречено остварување на Стратегијата во континуитет, без да се земат во предвид политичките или други општествени промени;
- *Заштита* - планирање и преземање на мерки и активности со кои ќе се овозможи совладување или ограничување на дејството на сите фактори што имаат негативно влијание врз квалитетот на живот на старите лица;

- **Успешност** - усогласување на поставените цели, приоритети, планирани мерки, специфични програми и очекувани резултати со реалните потреби на старите лица во општеството;
- **Доследност** - обезбедување на меѓусебна координираност по вертикална и хоризонтална линија (активност на повеќе сектори во состав на МТСП, како и активности од страна на повеќе ресорни министерства) и посветеност при реализација на поставените цели во Стратегијата.
- **Рационалност** – реализација на поставените цели со оптимални резултати преку оправдани финансиски трошоци.
- **Контрола на имплементацијата** – тековна контрола преку мерливи индикатори и прифаќање на релевантни предлози во насока на постигнување успешност во остварување на Националната стратегијата за стари лица.

2.5. Начини и средства за имплементација на Стратегијата

Реализација и имплементација на Стратегијата ќе се овозможи преку примена на следниве средства и начини:

- **Промоција, почит и заштита на човековите права и правата на старите лица** во согласност со Начелата на Обединетите нации за стари лица (1991), Мадридска Декларација (2002), Мадридски интернационален план (2002), Регионална стратегија за имплементација на Мадридскиот Интернационален План (2002), Усвоениот преглед на активност за стареење во Европа (2004) и препораките на Економската комисија на Обединетите нации за Европа (2007).
- **Долгорочно планирање, континуитет на работа и одржливост на интервенциите и резултатите** - преку овозможување на континуирано, долгорочно планирање и реализација на зацртаните активности. Постигнување трајност на резултатите без оглед на политички или други општествени промени кои можат да се појават.
- **Долгорочна хоризонтална ориентација, опфат на финансиски активности од повеќе ресорни министерства.**
- **Меѓусекторска и меѓуресорска соработка, соработка со невладиниот и приватниот сектор** базирана на принципите на транспарентност и партнерство.
- **Промовирање на поголема вклученост на локалните институции**, преку постојана соработка и координација на сите институции кои се надлежни на локално ниво.

- **Законска валидност**– анализа и прилагодување со постоечката законска регулатива во насока на спроведување на целите од Стратегијата.
- **Јавно-приватно партнерство**– поттикнување на активно, заедничко и координирано учество на владините органи, граѓани и бизнис секторот во реализација на политиките за заштита на правата и интересите на старите лица.
- **Промовирање на поддршка на старите лица од страна на семејството**– реализација на активни политики во насока на поддршка на семејството во грижата за своите стари членови.
- **Меѓуопштинска соработка**– поттикнување на општините за воспоставување меѓуопштинска соработка за извршување на надлежности во областа на социјалната заштита кои се однесуваат на старите лица.

2.6. Потенцијални ризици за успешна имплементација на Стратегијата

Како ризици кои можат да предизвикаат одложување на реализацијата на одредени активности од Стратегијата, доколку не се обезбеди превентивно спречување на нивното реализирање се:

1. Неинформираност на населението за мерките од Стратегијата

Превентива: преземање на масовни акции и кампањи за информирање на населението и популаризација на стратешките мерки.

2. Неможност за имплементирање поради ограничени финансиски и административни капацитети

Превентива: информирање, консултирање и обезбедување ресурси на национално и локално ниво, во осмислување, реализација и следење на реализацијата на што повеќе стратешки мерки.

3. Непоткрепеност на активностите со соодветни финансиски буџети

Превентива: синхронизирање и усогласување на процесот на планирање на активностите, со обезбедување на неопходните финансиски средства, согласно со можностите на државата.

4. Непочитување на временската рамка предвидена во акциските планови

Превентива: развивање на капацитети за квалитетен проектен менаџмент во реализација на стратешките мерки со почитување на принципите на “отчетност“ на сите релевантни фактори/ учесници во реализацијата на Стратегијата.

- Утврдување на реални временски рамки (рокови) за имплементација со валидни мерливи индикатори.

5. Промени во политичката или економската состојба во државата

Превентива: ефикасно и постојано следење на состојбите. Обезбедување на политички консензус во случај на потенцијално влошување на истите, при што сите политички партии подеднакво ќе го разберат предизвикот од Стратегијата, како и преземање на заеднички мерки и одговорности за непречено спроведување на истата.

- Флексибилно ревидирање на Стратегијата, согласно со новонастанатите социо-економски состојби.

6. Недоволна координираност на релевантните актери во спроведување на Стратегијата

Превентива: потпишување на меморандуми и протоколи за соработка, помеѓу сите релевантни актери во Стратегијата.

ТРЕТ ДЕЛ:

СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ И ЦЕЛИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА СТАРИ ЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

3. Главна стратешка цел

- Подобрување на квалитетот на живот на старите лица

3.1. Посебна стратешка цел 1

- *Подобрување на системот за социјална заштита на старите лица*

Резултат:

- *Подобрен систем за остварување на права и услуги од социјална заштита*

Мерки:

3.1.1. Воспоставување систем за евиденција на стари лица корисници на социјални услуги

3.1.2. Зголемување на капацитетите за институционално сместување на стари лица.

3.1.3. Усогласување на постојните сместувачки капацитети согласно правилникот за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита на стари лица

3.1.4. Отварање на мали групни домови за стари лица со ментална или телесна попреченост, кои немаат соодветни услови за живеење во своето семејство.

3.1.5. Отварање на центри за дневно и привремено прифаќање на стари лица.

3.1.6. Обезбедување на топол оброк за стари лица во ризик.

3.1.7. Отварање на центри за давање помош во домашни услови за стари лица.

3.1.8. Отварање на советувалишта за психо-социјална поддршка на стари лица..

3.1.9. Поттикнување на развој на специјализирачки згрижувачки семејства за згрижување на стари лица

3.1.10. Пропишување и почитување на соодветни стандарди во давањето услуги за стари лица.

3.1.11. Поттикнување на меѓугенерациска солидарност: роднинска, соседска и волонтерска.

3.1.12. Превземање мерки за спречување на злоупотреба и насилство на старите лица во семејството и надвор од него

3.1.13. Информирање на старите лица и нивните семејства, за правата и услугите кои старите лица можат да ги остварат во системите на заштита.

3.1.14. Поттикнување на меѓуопштинската соработка во остварувањето на правата и услугите од социјална заштита во локалната заедница.

Носители на активностите:

Министерство за труд и социјална политика, ЈУ Завод за социјални дејности, Министерство за здравство, Министерство за правда, Министерство за локална самоуправа, Заедница на единиците на локална самоуправа, невладини организации.

3.2. Посебна стратешка цел 2

– *Развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита во делот на заштита на старите лица*

Резултат:

– *Подобрен пристап до установи и услуги од здравствена заштита*

Мерки:

3.2.1. Промоција на здравјето, здравствена едукација и превенција на старите лица.

3.2.2. Информирање на старите лица за ризици од нездрава исхрана, физичка неактивност и употреба на средства на зависност.

3.2.3. Обезбедување на еднаков пристап до здравствени услуги за постари лица во руралните и одалечени области.

3.2.4. Подобрување на нивото на превенција и рано откривање на менталните и сродни болести.

3.2.5. Обезбедување на еднаква дистрибуција на ресурсите за одржување на здравјето и рехабилитација на старите лица, со посебно внимание на одалечените и рурални области.

3.2.6.Обезбедување на основни пакети на здравствени услуги за старите лица

3.2.7.Унапредување на квалитетот на здравствени услуги за стари лица.

3.2.8.Зголемување на капацитети на институционална инфраструктура со јасно дефинирани надлежности на општините за подобро здравје и здравствена грижа кон старите лица

3.2.9.Основен пакет на здравствени услуги во рамките на здравственото осигурување и целни превентивни мерки што опфаќа и вклучува неосигурени граѓани,

3.2.10.Зајакнување на улогата на здравствениот сектор во домашното лекување на стари и изнемоштени лица.

3.2.11.Учество на здравствениот сектор во обука на помладите членови од семејството во зајакнување на нивната улога за спроведување на палијативна грижа за стари лица во домашни услови.

3.2.12.Подобрување на системот на здравствена заштита на стари лица со душевни растројства кои се на долготрајно лекување во психијатриски болници и нивна реинтеграција во заедницата.

3.2.13.Подобрување на услугите за стари болни лица, кои се третираат со дијализа и боледуваат од дијабет и хемофилија.

3.2.14.Зајакнување на капацитети за бањско лекување и рекреативни активности

3.2.15.Подобрување на условите во геријатриските центри и отварање на нови регионални центри.

Носители на активностите:

Министерство за здравство, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за локална самоуправа, единици на локална самоуправа.

3.3. Посебна стратешка цел 3

– *Интеграција на старите лица во општествениот живот*

Резултат:

– *Зголемена интеграција на старите лица во сите сфери на општествениот живот*

Мерки:

3.3.1. Искористување на искуството на старите лица и нивно вклучување во креирање на политики и донесување на одлуки на сите нивоа.

3.3.2. Поттикнување и стимулирање на меѓуопштинската соработка при реализирањето на мерките за вклучување на старите лица во сфери на општествениот живот.

3.3.3. Поттикнување на основање на културни друштва за стари лица.

3.3.4. Зголемување на достапноста до културни настани за старите лица.

3.3.5. Поттикнување на волонтерството: на другите лица кон старите како и кај самите стари лица.

3.3.6. Зголемување на учество на старите лица во системот на доживотното учење.

3.3.7. Зголемување на можности за размена на искуства и знаења помеѓу генерации во рамките на образовните програми.

3.3.8. Поттикнување на воведување и спроведување на програми за активно користење на слободното време.

3.3.9. Поттикнување на старите лица на самоодржување и водење на активен здрав начин на живот преку зголемена физичка активност и спорт.

3.3.10. Обезбедување на домување за старите лица.

3.3.11. Подобрување на инфраструктурата во руралните средини.

3.3.12. Подобрување на достапноста до превоз за старите лица во рурални и урбани средини и намалување на трошоците за превоз.

3.3.13. Поттикнување на поволен однос на работодавците во однос на продуктивните капацитети на постарите работници.

3.3.14. Развивање на поволности за приватни лица и субјекти кои ќе се вклучат во грижата за старите лица.

3.3.15. Подготвување на лицата пред пензија, за животот во староста.

Носители на активностите:

Министерство за труд и социјална политика, ЈУ Завод за социјални дејности, Министерство за образование и наука, Министерство за транспорт и врски, Министерство за здравство, Министерство за култура, Министерство за локална самоуправа, единици на локална самоуправа и невладини организации.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ:

4. СПРОВЕДУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА СТРАТЕГИЈАТА

4.1. Спроведување на Стратегијата

Стратегијата ќе биде спроведена од ресорните министерства кои во рамките на своите надлежности ќе подготвуваат годишни акциони планови во кои ќе бидат предвидени проектите за исполнување на наведените мерки и ќе бидат наведени и рокови за нивно реализирање, задолжени субјекти, индикатори на успешност и очекувани резултати. Во рамките на овие акциски планови, секое министерство и другите задолжени субјекти ќе ги планираат потребните финансиски средства за реализирање на акциските планови.

За успешно спроведување на Стратегијата, потребно е воспоставување на ефикасен систем на финансирање во кој ќе учествуваат:

- Буџетот на државата и буџетите на локалните самоуправи;
- Наменски средства од разни фондови на Република Македонија;
- Средства од невладините организации;
- Донаторски програми за помош и други форми на меѓународни финансиски институции.

Министерството за финансии активно ќе се вклучи при изнаоѓање на финансиски средства во Буџетот за на акциските планови за секое министерство.

4.2. Институционална рамка за спроведување на Националната стратегија за стари лица-спроведување на акциските планови за секое министерство

За успешно спроведување на Националната стратегија за стари лица, Владата на Република Македонија ќе формира Национално координативно тело за следење и континуирана евалуација на имплементацијата на Стратегијата. Стручните, административните и техничките работи за ова тело ќе ги извршува Министерството за труд и социјална политика.

Спроведувањето на Стратегијата бара целосна соработката меѓу министерствата и институциите во системот, Соработката на државните институции и соработката меѓу државната и локалната власт. Клучни институции и фактори одговорни да ја спроведуваат стратегијата се:

- **Координативното тело ќе биде** носител на активностите за спроведување на Стратегијата. Одговорно за организирање, координирање, и контролирање на конкретните акции поврзани со Стратегијата, следење и оценување на спроведувањето на Стратегијата, одобрување на извештаите за извршената работа и препорака за дополнителни активности.
- **Министерството за труд и социјална политика** во соработка со ЈУ Завод за социјални дејности ќе бидат одговорни институции за следење на спроведувањето на Стратегијата која се однесува на социјалната заштита на старите лица.
- **Министерството за образование и наука** ќе биде одговорна институција за следење на спроведувањето во деловите од Стратегијата кои се однесуваат на образованието на старите лица и доживотното учење.
- **Министерството за здравство** ќе биде задолжено за следење на спроведувањето на Стратегијата во делот на пристапот до здравствените услуги на старите лица.
- **Министерството за транспорт и врски** ќе биде задолжено за следење на спроведувањето на Стратегијата во делот на домување на старите лица и подобрувањето на квалитетот на живот.
- **Министерството за финансии** ќе биде одговорно за обезбедување на средства за финансирање на одредени мерки кои произлегуваат од Стратегијата.
- **Министерството за локална самоуправа** ќе биде одговорно за воспоставување, поттикнување и следење на меѓуопштинската соработка, како и за следење на приоритетите за подигнување на степенот на социјалниот развој во планските региони и мерката обезбедување на услуги за згрижување на стари лица, согласно со политиките за рамномерен регионален развој.
- **Државниот завод за статистика** ќе биде задолжена институција за методологијата на собирање на податоците, прогнозите и организирањето на потребните статистички истражувања.

За успешно спроведување на Стратегијата потребна е и соработка и партнерство со други институции на локално ниво, стопански организации, невладиниот сектор и научни институции во Република Македонија.

Координативното тело по потреба може да вклучи и други министерства, институции, организации и здруженија во изготвување на акциските планови и реализација на Стратегијата.

Слика 2: Институционална рамка за спроведување на Националната Стратегија за стари лица на Република Македонија

4.3. Следење на ефикасноста на стратегијата и план за континуирано подобрување

Стратегијата ќе биде остварлива преку целосна реализација на акциските планови во поставените временски рокови.

Во функција на обезбедување на планирана ефикасност на Стратегијата, еднаш годишно ќе се прави оценка на ефектите и ефикасноста на Стратегијата од страна на Националното координативно тело и за тоа ќе доставува годишен извештај до Владата на Република Македонија. Сите идентификувани отстапувања од планираното, ќе бидат сигнал дека Стратегијата треба да биде прилагодена на тековните услови, преку ревизија на целите, активностите и начинот на нивна реализација.